

А. Г. Цымбал

КАЛЕКЦЫЯ ДАКУМЕНТАЎ
ГЕНЕРАЛЬНАЙ АКРУГІ “БЕЛАРУСЬ”(1941–1943)
ЯК КРЫНІЦА ПА ЭКАНАМІЧНАЙ ПАЛІТЫЦЫ АКУПАЦЫЙНЫХ УЛАД

На частцы акупаванай тэрыторыі Беларускай ССР нацысцкая Германія стварыла адпаведны кіруючы орган акупацыйнай адміністрацыі – Генеральны камісарыят “Беларусь” (ГКБ), кіраўніком якога быў прызначаны В. Кубэ. Улады камісарыята знаходзіліся ў Мінску, а тэрытарыяльна ён ахопліваў землі каля 60 тыс км² з насельніцтвам 2,5 млн чалавек і падзяляўся на 11 абласных камісарыятаў.

Дакументальная спадчына акупацыйных улад, змешчаная ў Калекцыі дакументаў Генеральнай акругі “Беларусь” (фонд 370 Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь), уяўляе сабой выключны па значнасці і мала даследаваны комплекс дакументаў, які ўтрымлівае багаты фактычны матэрыял, датычны жыцця насельніцтва Беларусі перыяду германскай акупацыі. Уста нова ажыццяўляла функцыі грамадзянскай адміністрацыі на частцы беларускіх зямель і з’яўлялася ключавым выканаўцам акупацыйнай палітыкі. Матэрыялы Калекцыі даюць уяўленне аб шматлікіх аспектах жыцця на захопленых тэрыторыях праз прызму дзейнасці акупацыйнай адміністрацыі і праліваюць святло на шматлікія “белыя плямы” выкарыстання эканамічнага патэнцыялу і штодзённага жыцця насельніцтва Беларусі ў адзначаны перыяд.

З крыніцазнаўчага пункту гледжання матэрыялы 370-га фонду ўяўляюць сабой дакументы разнастайнага характару [1]. Гэта ўказы, пастановы, загады, распараджэнні, цыркуляры А. Гітлера, рэйхсмаршала Г. Герынга, генеральнага камісара Беларусі В. Кубэ. У матэрыялах фонду захаваліся дакументы, што паходзілі не толькі з Генеральнага камісарыята Беларусі, але і з Рэйхсміністэрства па занятых усходніх абласцях, Рэйхскамісарыята “Остланд”. Шэраг дакументальных крыніц адлюстроўваюць асаблівасці арганізацыі і структуры цэнтральнай і рэгіянальнай акупацыйнай адміністрацыі, да якіх адносяцца палажэнні аб аддзелах і пададдзелах ГКБ, Інспектарыяце беларускіх школ, а таксама штатныя расклады ГКБ, акруговых і Мінскага гарадскога камісарыятаў, Цэнтральнага ўпраўлення, упраўленняў Беларускай народнай самадапамогі, Грамадскага банка Беларусі. Сярод крыніц прадстаўлены дакументы шэрага беларускіх калабарацыянісцкіх арганізацый: Статуты Беларускай цэнтральнай рады, Саюза беларускай моладзі і прафесійнага саюза Беларусі, Беларускай народнай самадапамогі, Беларускай праваслаўнай царквы, Беларускага народнага таварыства і таварыства “Аднаўленне Беларусі”, арганізацый “Беларускія нацыяналісты” і “Беларускі нацыянальны фронт”.

Найбольшы інтарэс прадстаўляюць справаздачы, дакладныя запіскі, даведкі, статыстычныя звесткі, а таксама перапіска аб палітычным і эканамічным становішчы акупаванай тэрыторыі Беларусі. Дакументы Калекцыі раскрываюць асаблівасці ажыццяўлення аграрнай палітыкі і ўвядзення новых форм землекарыстання, даюць уяўленне аб стане прамысловасці і сельскай гаспадаркі, рабоце прадпрыемстваў хімічнай, дрэваапрацоўчай, тэкстыльнай, харчовай і мясцовай прамысловасці, забеспячэнні іх сыравінай, абсталяваннем і палівам.

Дастаткова шырока прадстаўлены дакументы адносна становішча сельскай гаспадаркі ў акупаванай Беларусі, памераў пасяўных плошчаў у раёнах акруг, правядзення меліярацыйных работ, наяўнасці ляснога фонду і лесасыравінных рэсурсаў, нарыхтовак лесаматэрыялаў.

Крыніцы ўтрымліваюць інфармацыю аб стане школьнай і прафесійнай адукацыі ў акругах Беларусі, дзейнасці Саюза беларускай моладзі і правядзенні прапагандысцкай работы сярод мясцовага насельніцтва, прызначэнні,

перамяшчэнні, аплаце працы і заахвочванні работнікаў акупацыйных устаноў Беларусі. Фінансавыя аспекты працоўнай штодзённасці прадстаўлены разнастайнымі бухгалтарскімі дакументамі.

З дакументаў калекцыі Генеральнага камісарыята Беларусі вынікае галоўная мэта эканамічнай палітыкі акупацыйных улад у Беларусі: выкарыстанне эканамічнага патэнцыялу тэрыторыі і мясцовых працоўных рэсурсаў. Дакументальныя матэрыялы паказваюць, што акупанты лічылі неабходным як магчыма хутчэй аднавіць сілу ўсёй гаспадаркі Беларусі, што мела важнае значэнне «для парадку і ўмацавання гэтай падобнай да калоніі краіны» [2, арк. 131].

У характарыстыцы эканамічнай структуры акупаванай Беларусі ўлады адзначалі, што сельская і лясная гаспадарка з'яўляліся найважнейшымі галінамі. Астатнія сектары эканомікі былі развіты ў той ці іншай ступені, што дазваляла задаволіць патрэбы двух дамінуючых галін. У эканамічнай структуры ўлады ўлічвалі памеры краіны і той факт, што неабходная сыравіна для прамысловай перапрацоўкі размеркавана па ўсёй тэрыторыі. Прымаючы пад увагу гэтыя фактары і транспартную сістэму, улады вырашылі неабходным падзяліць тэрыторыю на маленькія гаспадарчыя адзінкі. Асаблівую ўвагу планавалася надаць аднаўленню гандлю і рамяства, а таксама павелічэнню колькасці транспартных сродкаў, якіх было недастаткова [2, арк. 130].

Крыніцы праліваюць святло на цяжкасці, з якімі сутыкнуліся акупацыйныя ўлады: дрэнны стан транспарту, сувязі і камунікацый, недахоп паліва, прадуктаў харчавання, сыравіны, сродкаў размяшчэння, адсутнасць тэхнічнага абсталявання, недавер мясцовага насельніцтва і, што неаднаразова адзначалася, пастаяннае ўздзеянне партызанскага руху. У выніку ў асобных рэгіёнах акупацыйная адміністрацыя кантралявала сітуацыю ў лепшым выпадку ў гарадах, не маючы магчымасці дабрацца да сельскага насельніцтва. Паліцэйскія акцыі таксама не прыносілі істотнага поспеху. Тым не менш пытанню забеспячэння рэсурсамі за кошт мясцовых рабочых надавалася ўладамі значная ўвага да самага канца. Ставіліся задачы працоўнага навучання, сацыяльнага забеспячэння, стымулявання і матывацыі мясцовых работнікаў.

Дакументальныя матэрыялы паказваюць, што для ГКБ сітуацыя з працоўным забеспячэннем асобных галін гаспадаркі стала абсалютнай нечаканасцю. Да вайны рамяство да 80 % знаходзілася ў руках яўрэйскага насельніцтва. У выніку «канчатковага рашэння яўрэйскага пытання» кадры ў гэтай сферы былі вынішчаны амаль цалкам і будаўніцтва беларускага рамяства пачыналася з нуля. Што гэта азначала для краіны, у якой прафесійная занятасць насельніцтва схілялася да сельскай гаспадаркі ва ўмовах недахопу інструментаў, мэблі і майстэрняў, – гэтым пытаннем задаваліся чыноўнікі акупацыйнай адміністрацыі.

Адным з інструментаў акупацыйнай палітыкі на тэрыторыі Генеральнай акругі «Беларусь» стала фінансавае забеспячэнне і рэгуляванне заробку мясцовых работнікаў. Спрабуючы перацягнуць на свой бок беларускае

насельніцтва і забяспечыць працоўныя рэсурсы для Германіі, улады сутыкнуліся з цэлым комплексам праблем, якія былі ўласцівы эканамічнай сітуацыі на занятых тэрыторыях. Акупацыйныя прадпрыемствы і ўстановы адчувалі пастаянны недахоп кваліфікаваных кадраў, і асабліва падкрэслівалася вельмі нязначная колькасць асоб з вышэйшай адукацыяй сярод беларускага насельніцтва, што прымусала акупантаў звяртаць увагу на палякаў як больш падрыхтаваныя кадры і нават разглядаць пытанні іх фінансавага заахвочвання для працы на акупацыйную адміністрацыю. Неаднаразова ў крыніцах звяртаецца ўвага на розніцу паміж усходнімі і заходнімі абласцямі Беларусі. З часоў польскай акупацыі там, па меркаванні немцаў, усталяваўся значна вышэйшы ўзровень жыцця [3, арк. 1–1b] і іншыя адносіны да працы ў параўнанні з усходам, дзе панаваў “рускі ўзровень работы” [4, арк. 255–257]. Для нямецкіх чыноўнікаў таксама было непрымальна, што інтэлектуальная праца аплочваецца ніжэй, чым праца рабочых, і яны неаднаразова ўздымалі гэта пытанне ў ГКБ. Часта таксама абмяркоўваліся заробкі ў дапаможнай паліцыі, якія значна пераўзыходзілі заробкі ў іншых сферах дзейнасці мясцовых работнікаў. Вострай з’яўлялася патрэба ў спецыялістах, якія ведалі замежныя мовы і добра арыентаваліся ў сітуацыі ў краіне.

Адносіны насельніцтва да працы на акупацыйныя структуры, зыходзячы з дакументальных крыніц, характарызаваліся як негатыўныя. З кожным месяцам акупацыі ўсё больш было выпадкаў, калі людзі не з’яўляліся на працу, а заявы ў паліцыю не давалі пажаданых вынікаў. Служба бяспекі ладзіла аблавы з задачай адправіць людзей у Германію, што выклікала беспарадкі. Умовы жыцця насельніцтва ўлады апісвалі як вельмі цяжкія. Людзі на сваю зарплату не маглі пакрыць жыццёвыя патрэбы, калі яны адначасова не вялі хатнюю гаспадарку. Працвітаў чорны рынак нягледзячы на спробы акупантаў спыніць нелегальны гандаль [5, арк. 91–96].

Грашовая сістэма, як сцвярджалася, у краіне не прызнавалася, бо за грошы немагчыма было набыць тавары. Сельскагаспадарчая прадукцыя, прадукты харчавання, скуры, насенне, лён і воўна, не магла быць цалкам нарыхтавана па гэтай прычыне. Для таго, каб прымусаць да здачы прадуктаў, не хапала выканаўчай улады. Нягледзячы на ўсе прынятыя меры, кантрабандны тавараабмен квітнеў [5, арк. 131].

Адной з першых груп насельніцтва, якая зведала на сабе асаблівасці нацысцкай акупацыйнай палітыкі, сталі яўрэі. Калекцыя дакументаў Генеральнай акругі “Беларусь” утрымлівае разнастайныя матэрыялы, якія датычацца становішча яўрэйскага насельніцтва, а таксама мерапрыемстваў германскіх улад.

У дакументацыі Генеральнага камісарыята Беларусі шмат увагі надавалася пытанням маёмасці, якая канфіскавалася ў яўрэяў. У прыватнасці, у матэрыялах Калекцыі змяшчаецца разнастайная інфармацыя адносна пытання адабрання рухомай маёмасці, якая належала яўрэям, і перадачы яе

ўладам. Улік і канфіскацыя рухомай яўрэйскай маёмасці ў асобных абласцях былі арганізаваны і праведзены на аснове спецыяльнай дырэктывы ад 9 жніўня 1941 г. [6, арк. 18 адв.].

1 снежня 1941 г. было выдадзена распараджэнне аб кіраванні і карыстанні яўрэйскай маёмасцю. У Генеральнай акрузе “Беларусь” канфіскацыя і выкарыстанне яўрэйскага адзення былі даручаны доктару Русеггеру, кіраўніку аддзялення агульнай гаспадаркі ў ГКБ. Пад маёмасць, якая падлягала канфіскацыі, траплялі грошы, каштоўныя паперы, валюта, золата, срэбра і іншыя каштоўныя рэчы. Канфіскаваныя рэчы перадаваліся на захоўванне ў Імперскую крэдытную касу [6, арк. 11 адв.].

Такім чынам, матэрыялы Калекцыі дакументаў Генеральнай акругі “Беларусь” (фонд 370 Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь) утрымліваюць велізарны аб’ём новай фактычнай інфармацыі адносна эканамічнага выкарыстання беларускіх тэрыторый акупацыйнымі ўладамі і працоўнай штодзённасці. Унікальная інфармацыя крыніц дазваляе істотна пашырыць фактаграфічную базу даследаванняў гісторыі перыяду германскай акупацыі Беларусі, а таксама ўдакладніць палажэнні айчыннай гістарыяграфіі, датычныя страт гаспадаркі і насельніцтва за гады акупацыі. Новыя дакументальныя крыніцы пры выкарыстанні сучасных метадалагічных падыходаў дазваляюць паглыбіць вывучэнне гэтага пытання на ўзроўні асобных рэгіёнаў акупаванай Беларусі, асобных прадпрыемстваў і галін гаспадаркі.

ЛІТАРАТУРА

1. Генеральный комиссариат Белоруссии (ГКБ), г. Минск [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://fk.archives.gov.by/fond/113718/>. – Дата доступа: 20.12.2021.
2. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). – Ф. 370. Воп. 1. Спр. 773.
3. НАРБ. – Ф. 370. Воп. 1. Спр. 918.
4. НАРБ. – Ф. 370. Воп. 1. Спр. 882.
5. НАРБ. – Ф. 370. Воп. 1. Спр. 1264.
6. НАРБ. – Ф. 370. Воп. 1. Спр. 757.